

نقش راهبردی جزایر در قدرت و سیادت دریایی کشورها

عباسعلی سلمانی^۱

تاریخ دریافت: ۹۳/۱۱/۲۶

تاریخ پذیرش: ۹۴/۷/۲۳

چکیده

جزایر به‌عنوان بخش‌هایی از خاک هر کشور به دلایل زیادی از اهمیت راهبردی برخوردارند و کشورها گاه برای به‌دست آوردن حاکمیت و یا حفظ حاکمیت خود بر آنها تا سرحد جنگ‌های بزرگی نیز پیش می‌روند. پژوهش حاضر برای «بررسی تأثیر نقش راهبردی جزایر به‌عنوان یکی از عوامل قدرت و سیادت دریایی کشورها» از روش نمونه‌گیری طبقه‌ای و به صورت هدفمند استفاده نموده است. نمونه تحقیق این مقاله، در مجموع ۷۹ نفر می‌باشد. با استناد به اسناد بالادستی و آرای اندیشمندان در حوزه‌های مختلف دفاعی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی، سیاسی و حقوقی، شاخص‌های این عوامل راهبردی، استخراج و با بهره‌گیری از پژوهش آمیخته با روش توصیفی و استنباطی انجام گردید. در آزمون فرضیه‌ها با استفاده از میانگین میانگین‌ها مشخص شد که مؤلفه دفاعی با ۸۶ درصد، مؤلفه اقتصادی با ۸۰ درصد، مؤلفه فرهنگی و اجتماعی با ۷۱ درصد، مؤلفه سیاسی با ۸۴ درصد، مؤلفه حقوقی با ۸۴ درصد و در مجموع سؤال اصلی تحقیق با ۸۱ درصد مورد تأیید قرار گرفت؛ به عبارتی می‌توان نتیجه گرفت که جزایر به‌عنوان یکی از عوامل راهبردی قدرت و سیادت دریایی کشورها ایفای نقش می‌کنند.

واژگان کلیدی: امنیت ملی، جزایر، راهبرد، سیادت دریایی، قدرت دریایی.

۱. کلیات

۱-۱. بیان مسئله

موقعیت کشورها از نظر جغرافیایی متنوع و متفاوت می‌باشد، جدا از ۴۴ کشور محصور در خشکی، برخی در آب (مجمع‌الجزایر) و برخی ترکیبی از خشکی، جزایر و سواحل را در اختیار دارند، اما برای تمام این کشورها دفاع از تمامیت ارضی و حفظ استقلال و یکپارچگی که جزو منافع امنیت ملی آنها می‌باشد، از دغدغه‌ها و دلمشغولی‌های دولتمردان هر کشور بوده که بخش عمده‌ای از فکر، وقت و هزینه‌های مادی و معنوی خود را صرف آن می‌کنند. برای حفظ این منافع در مرزهای آبی و دریاها احتیاج به اقتدار قوای نظامی می‌باشد تا بتوان فرماندهی و سیادت بر دریا را به دست آورد. هدف‌های سیادت دریایی، همان حفظ منافع امنیت ملی و یا به عبارتی روشن‌تر حفظ مرزهای آبی، خطوط مواصلاتی خودی و حاکمیت بر دریا می‌باشد. برای رسیدن به این سیادت و حفظ آن، مؤلفه‌هایی لازم است که برخی از این مؤلفه‌ها «شکل کشور، ناوگان تجاری و نظامی، پایگاه‌های نظامی دریایی، آمایش جمعیتی، رونق اقتصادی و تجاری و ...» هستند که کشورها به منظور ایجاد قدرت و سیادت دریایی برای حفظ مرزهای آبی و خطوط مواصلاتی دریایی خود از آنها بهره می‌برند، بنابراین مسئله این تحقیق «بررسی نقش راهبردی جزایر به عنوان یکی از عناصر راهبردی تولید و ارتقای قدرت در برابر تهدیدهای دشمن و حفظ قدرت و سیادت کشورهاست».

۱-۲. اهمیت و ضرورت موضوع تحقیق

جزایر به عنوان بخش‌هایی از خاک هر کشور به دلایل زیادی از اهمیت راهبردی برخوردارند و کشورها گاه برای به دست آوردن حاکمیت و یا حفظ حاکمیت خود بر آنها تا سر حد جنگ‌های بزرگی نیز پیش می‌روند؛ برای مثال می‌توان به جزایر فالکلند^۱

که بر سر آنها میان انگلستان و آرژانتین جنگ سختی درگرفت و یا اختلاف‌های روسیه و ژاپن بر سر جزایر کوریل^۱، جزیره قبرس که سالیان درازی است میان ترکیه و یونان بر سر آن نزاع و درگیری است و جزایر حنیش^۲ بزرگ و کوچک که از سال ۱۹۹۴ میان یمن و اریتره بر سر آنها نزاع آغاز شده است، اشاره نمود.

از این گذشته، موقعیت جغرافیایی کشوری در میزان و چگونگی شرکت و حضور آن در امور بین‌المللی اثری عظیم دارد. موقعیت کشوری ممکن است بری (خشکی)، ساحلی و یا جزیره‌ای باشد. هر کدام از این سه موقعیت در صورتی که به تناسب در کنار دیگر مؤلفه‌های قدرت قرار گیرند، می‌توانند در جای خود باعث ایجاد و یا ارتقای کشور مورد نظر شوند، اما کشورهایی که دارای موقعیت ساحلی و جزیره‌ای هستند، از نقش راهبردی خاصی برخوردار است (رستمی، ۱۳۹۰: ۷-۵).

یکی از مؤلفه‌هایی که باعث بازدارندگی راهبردی می‌شود، قدرت و سیادت دریایی می‌باشد که می‌تواند یکی از مؤلفه‌های قدرت ملی باشد و از طرفی قدرت و سیادت دریایی دارای مؤلفه‌هایی می‌باشد و جزایر می‌توانند به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های راهبردی قدرت و سیادت دریایی مطرح شوند که این تحقیق در پی اثبات این مهم می‌باشد و با تدوین این تحقیق و اجرای آن، محاسن زیر نصیب کشورها خواهد شد:

(۱) از نقش نظامی و دفاعی جزایر به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های راهبردی قدرت و سیادت دریایی بهره خواهند بُرد.

(۲) از نقش اقتصادی جزایر به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های راهبردی قدرت و سیادت دریایی بهره خواهند بُرد.

(۳) از نقش فرهنگی - اجتماعی جزایر به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های راهبردی قدرت و سیادت دریایی بهره خواهند بُرد.

(۴) از نقش سیاسی جزایر به عنوان یکی از مؤلفه‌های راهبردی قدرت و سیادت دریایی بهره خواهند بُرد.

(۵) از نقش حقوقی جزایر به عنوان یکی از مؤلفه‌های راهبردی قدرت و سیادت دریایی بهره خواهند بُرد.

۱-۳. پیشینه تحقیق

در این قسمت، کتاب‌ها، پایان‌نامه‌ها و مقاله‌هایی مرتبط با موضوع مورد تحقیق به طور مختصر مورد بررسی قرار می‌گیرد:

عباس ابوترابیان در پژوهشی با عنوان «قدرت دریایی» پس از ارائه مبانی قدرت، مبانی قدرت دریایی، ناوگان تجاری، نفت‌کش و ناوگان نظامی به نقش جزایر در قدرت دریایی پرداخته و در پایان، در کنار ارائه مؤلفه‌های قدرت دریایی، جزایر را به عنوان یکی از مؤلفه‌های قدرت دریایی معرفی می‌کند (ابوترابیان، ۱۳۹۰).

حسینی در پژوهشی با عنوان «استراتژی و قدرت دریایی» به بررسی نظریه‌های راهبرد پرداخته، نظریه‌های قدرت را معرفی و سپس به قدرت دریایی پرداخته و از جمله نظریه ماهان را ارائه می‌کند و نقش سازمان‌های دریایی، سواحل و جزایر را بیان و در پایان، جزایر را به عنوان یکی از عوامل قدرت دریایی معرفی نموده است (حسینی، ۱۳۹۱).

عزتی در کتاب «جغرافیایی نظامی ایران» در فصل جغرافیایی خلیج فارس به نقش جزایر در دفاع از خود و سواحل و مرزهای آبی پرداخته است (عزتی، ۱۳۷۲).

کامران در دو جلد کتاب «جغرافیایی نظامی جزایر خلیج فارس» پس از ارائه جغرافیای طبیعی و انسانی جزایر به نقش جزایر در دفاع از خود می‌پردازد (کامران، ۱۳۸۲).
علی اصغر کاظمی در کتاب «ابعاد حاکمیت ایران در خلیج فارس» پس از بحث در مورد حقوق بین‌الملل دریاها به نقش حقوق جزایر از منظر حقوق بین‌الملل دریاها پرداخته است (کاظمی، ۱۳۶۸).

نایینی در کتاب «استراتژی دریایی» پس از بیان راهبرد و راهبرد دریایی به نقش عوامل مؤثر در قدرت دریایی پرداخته و جزایر را به‌عنوان یکی از عوامل در قدرت دریایی معرفی می‌نماید (نایینی، ۱۳۹۰).

علی‌اکبر رستمی در پژوهشی با عنوان «نقش بنادر و جزایر در قدرت ملی» پس از ارائه مبانی و مؤلفه‌های قدرت ملی به قدرت دریایی پرداخته و در نهایت، در کنار نقش عوامل مؤثر در قدرت ملی، نقش جزایر و بنادر را به‌عنوان یکی از عوامل قدرت دریایی معرفی و تأثیر آن در قدرت ملی را تبیین کرده است (رستمی، ۱۳۹۰).

سلمانی در رساله خود با عنوان «نقش مسکونی کردن جزایر در دفاع از آنها و ارائه الگو جهت سکونت دائم»، نقش مسکونی کردن جزایر و دفاع از آنها را در قالب سکونت‌گزینی، حقوق بین‌الملل دریاها و حقوق بین‌الملل جنگ مورد بحث و بررسی قرار داده است و در پایان به این نتیجه می‌رسد که مسکونی کردن جزایر به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های دفاعی در راهبرد دفاعی نقش بسزایی خواهد داشت (سلمانی، ۱۳۸۵).

با وجود تحقیق‌های انجام شده، تاکنون پژوهش‌های جامعی در مورد نقش راهبردی جزایر در قدرت و سیادت دریایی مشاهده نشده است، از این‌رو تحقیق حاضر، دارای نوآوری در بیان نقش راهبردی جزایر در قدرت و سیادت دریایی در قالب مؤلفه‌های دفاعی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی، سیاسی و حقوقی در تأمین امنیت کشورها می‌باشد.

۱-۴. پرسش‌های تحقیق

۱-۴-۱. پرسش اصلی

آیا جزایر می‌توانند به‌عنوان یکی از عوامل راهبردی قدرت و سیادت دریایی کشورها ایفای نقش نمایند؟

۲-۴-۱. پرسش‌های فرعی

- (۱) آیا جزایر می‌توانند به‌عنوان یکی از عوامل راهبردی قدرت و سیادت دریایی کشورها نقش دفاعی ایفاء نمایند؟
- (۲) آیا جزایر می‌توانند به‌عنوان یکی از عوامل راهبردی قدرت و سیادت دریایی کشورها نقش اقتصادی ایفاء نمایند؟
- (۳) آیا جزایر می‌توانند به‌عنوان یکی از عوامل راهبردی قدرت و سیادت دریایی کشورها نقش فرهنگی - اجتماعی ایفاء نمایند؟
- (۴) آیا جزایر می‌توانند به‌عنوان یکی از عوامل راهبردی قدرت و سیادت دریایی کشورها نقش سیاسی ایفاء نمایند؟
- (۵) آیا جزایر می‌توانند به‌عنوان یکی از عوامل راهبردی قدرت و سیادت دریایی کشورها نقش حقوقی ایفاء نمایند؟

۵-۱. روش‌شناسی تحقیق

این تحقیق از لحاظ نوع، کاربردی بوده و به روش توصیفی تحلیلی انجام شده است. روش تحقیق نیز پیمایشی می‌باشد.

۱-۵-۱. جامعه و نمونه آماری

در این تحقیق، جامعه آماری دارای ویژگی‌های زیر بوده‌اند:

- (۱) حداقل تحصیلات، کارشناس ارشد،
- (۲) حداقل آشنایی با موضوع، ۱۰ سال و یا دارای تحقیق‌هایی در این زمینه،
- (۳) آشنایی و تسلط بر ابعاد موضوع (نظامی، اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و حقوقی)،
- (۴) در دسترس بودن.
- با توجه به چهار ویژگی بالا، حجم جامعه آماری ۱۳۰ نفر شد، از این‌رو با استفاده از جدول مورگان، حجم نمونه آماری ۹۷ نفر تعیین شد، بنابراین به صورت طبقه‌ای و

هدفمند بین ۹۷ نفر، پرسشنامه توزیع گردید که در نهایت، ۷۹ پاسخ دریافت شد. ویژگی‌های پاسخ‌دهندگان در جدول شماره ۱ نشان داده شده است.

جدول شماره ۱. ویژگی‌های پاسخ‌دهندگان

ویژگی‌ها	ویژگی‌های پاسخ‌دهندگان	تعداد	درصد
نوع مسئولیت	فرمانده / مربی	۳۶	۴۵/۶
	مدیر / مربی	۴۳	۵۴/۴
رده خدمتی	ستاد کل ن.م	۴	۵/۱
	دانشگاه عالی دفاع ملی	۱۶	۲۰/۲
	سپاه	۳۰	۳۸
	اجا	۹	۱۱/۴
	نداجا	۱۳	۱۶/۵
	سایر	۷	۸/۸
تحصیلات	دکتری	۲۶	۳۲/۹
	کارشناسی ارشد	۵۳	۶۷/۱
سابقه خدمت	۱۰ تا ۲۰ سال	۳۵	۴۴/۳
	۲۰ تا ۳۰ سال و بیشتر	۴۴	۵۵/۷
سابقه آشنایی با موضوع تحقیق	تا ۱۰ سال	۲۱	۲۶/۶
	۱۰ تا ۲۰ سال	۳۹	۴۹/۴
	۲۰ تا ۳۰ سال	۱۹	۲۴

۲-۵-۱. روش و ابزار گردآوری اطلاعات

در این تحقیق برای گردآوری اطلاعات مرتبط با ادبیات موضوع، از موارد زیر استفاده شده است:

- (۱) روش مطالعه کتابخانه‌ای (کتاب‌ها، پایان‌نامه، مقاله‌ها و مجله‌های پژوهشی، مدارک و اسناد، و...)
- (۲) پرسشنامه برای گردآوری داده‌های میدانی.

۳-۵-۱. روایی^۱ و پایایی^۲

روایی صوری از طریق ارائه پرسشنامه به خبرگان، اخذ گردید و برای روایی محتوایی از طریق ضریب لاوشه^۱، محاسبه و میزان ۹۳٪ محاسبه گردید.

1. Validity
2. Reliability

جدول شماره ۲. نتایج حاصل از ضریب لاوشه برای سنجش روایی پرسشنامه

روایی	مؤلفه	روایی	پرسش
۰/۹۸	نقش دفاعی (نظامی) جزایر	۱/۰۰	۱
		۰/۸۵	۲
		۰/۹۷	۳
		۰/۹۷	۴
		۱/۰۰	۵
		۱/۰۰	۶
		۱/۰۰	۷
		۱/۰۰	۸
		۱/۰۰	۹
۰/۹۳	نقش سیاسی جزایر	۰/۹۰	۱۰
		۰/۹۷	۱۱
		۰/۹۵	۱۲
		۰/۹۰	۱۳
		۰/۹۵	۱۴
۰/۹۴	نقش اقتصادی جزایر	۰/۹۲	۱۵
		۰/۹۲	۱۶
		۰/۹۵	۱۷
		۰/۹۵	۱۸
۰/۹۲	نقش فرهنگی اجتماعی جزایر	۰/۹۷	۱۹
		۰/۹۵	۲۰
		۰/۸۲	۲۱
		۰/۹۰	۲۲
۰/۹۰	نقش حقوقی جزایر	۰/۹۷	۲۳
		۰/۸۲	۲۴
		۰/۹۲	۲۵
۰/۹۷	۲۶		
۰/۹۳	میانگین		

نتایج جدول شماره ۲ نشان می‌دهد که با توجه به ضرایب به دست آمده که همگی از ۰/۵ بیشتر هستند، روایی محتوایی پرسشنامه مورد تأیید قرار می‌گیرد؛ به عبارتی، پاسخ‌دهندگان با انتخاب گویه‌های مناسب تصریح کرده‌اند که پرسشنامه از لحاظ شکلی و محتوایی، همان چیزی را می‌سنجد که برای سنجش آن طراحی شده است.

نتایج حاصل از پایایی (اعتبار) پرسشنامه از طریق آلفای کرونباخ محاسبه شد که در نهایت، آلفای کرونباخ با میزان ۹۳٪ در جدول شماره ۳ ارائه شده است.

جدول شماره ۳. نتایج حاصل از آزمون آلفای کرونباخ برای سنجش پایایی پرسشنامه

ردیف	مؤلفه	تعداد پرسش	مقدار آلفای کرونباخ
۱	نقش دفاعی (نظامی) جزایر	۹	۰/۸۰
۲	نقش سیاسی جزایر	۵	۰/۸۴
۳	نقش اقتصادی جزایر	۴	۰/۸۰
۴	نقش فرهنگی اجتماعی جزایر	۵	۰/۸۱
۵	نقش حقوقی جزایر	۳	۰/۸۰
	میانگین	۲۶	۰/۸۱

نتایج جدول شماره ۲ نشان می‌دهد که با توجه به نتایج ضرایب آلفا در مؤلفه‌ها و کل پرسشنامه که همگی بیشتر از ۰/۷۰ می‌باشند، پرسشنامه از انسجام و ثبات درونی خوبی برخوردار است و از این رو با اطمینان بالایی می‌توان به نتایج حاصل از آن اعتماد کرد.

۲. مبانی نظری تحقیق

۲-۱. قدرت دریایی

قدرت دریایی، مجموعه‌ای از قابلیت‌های وابسته به دریاست که بتواند واپایش (کنترل) آب‌ها و منابع حیاتی در دریا را در اختیار داشته و از دسترسی دشمن به آنها جلوگیری نماید (دافوس سپاه، ۱۳۹۲: ۲۵).

هدف سیادت دریایی، واپایش بر دریا بوده و قدرت نیز ابزار این واپایش می‌باشد. قدرت دریایی دارای سه مؤلفه عمده می‌باشد: اول: ناوگان که به مجموعه یگان‌های رزمی، پشتیبانی رزمی، پروازی و عوامل پشتیبانی‌کننده و وابسته به دریا اطلاق می‌شود. دوم: موقعیت راهبردی دریایی. سوم: انگیزه که این مؤلفه شامل عوامل فرهنگی،

اعتقادی، سیاسی، روانی و ... می‌شود. قدرت دریایی را می‌توان چنین تعریف کرد: انگیزه (موقعیت راهبردی × ناوگان) = قدرت دریایی

ناوگان شامل (ناوگان نظامی، تجاری، صیادی و نفت‌کش) و موقعیت راهبردی شامل (شکل‌بندی فیزیکی، جمعیت و مؤلفه‌های آن، وضعیت سیاسی کشور، گسترش سرزمین و سواحل) می‌باشد.

براساس قدرت دریایی بریتانیا و تاریخ دریایی جهان، ماهان شش عامل را که قدرت دریایی را افزایش می‌دهد، ارائه کرد که عبارتند از: (Dikshit, 1982: 104-105).

(۱) موقعیت جغرافیایی

کشوری که از موقعیت دریایی کامل برخوردار باشد و این امر با واپایش راهبردی آبراه‌های مهم و پایگاه‌هایی همراه باشد، موفق‌تر خواهد بود. یک موقعیت دریایی که دارای مرزهای خشکی با همسایگانش باشد (مانند شبه‌جزیره) چنانچه باید، نمی‌تواند اصل تمرکز را در رویارویی با دشمن احتمالی رعایت کند و همین امر در آیین نظامی آن کشور تأثیر خواهد گذاشت.

(۲) ویژگی‌های طبیعی

منظور از ویژگی‌های طبیعی، وضعیت ساحل و مشخصات فیزیکی آن است. اگر کشوری دارای طول ساحل زیادی باشد، ولی به علت نامساعد بودن ساحل نتواند به ایجاد بنادر، لنگرگاه‌ها و تأسیسات دفاع ساحلی اقدام کند، چگونه می‌تواند دارای ارتباطات دریایی مفید باشد؟، از سوی دیگر، سواحل برای تأسیسات دفاعی مناسب است که از بریدگی‌های ساحلی قابل ملاحظه‌ای برخوردار باشد و تا مسافت زیادی به داخل خشکی کشور امتداد داشته باشد. بنادر و لنگرگاه‌های زیادی در عمق کشور، باعث قدرت دریایی و ثروت است. اگر تأسیسات بندری از قابلیت دفاعی خوبی برخوردار نباشد، آسیب‌پذیری آنها اجتناب‌ناپذیر است.

(۳) طول ساحل و وسعت قلمرو

منظور ماهان از وسعت قلمرو، طول خطوط ساحلی یک کشور و قابلیت دفاع ساحلی است و اینکه به منظور پدافند عامل، اقدام‌هایی انجام شده است یا خیر؟ در این میان، معابر نفوذی و تکیه‌گاه‌های آبی از مهم‌ترین عواملی هستند که باید مورد توجه قرار گیرند.

(۴) جمعیت

میزان جمعیت کشور، عامل مهم و قابل ملاحظه‌ای است؛ زیرا توانایی ایجاد نیروی دریایی قوی و تأمین افراد موردنیاز به میزان جمعیت کشور بستگی دارد. تنها برخی از کشورها قادرند پایگاه‌های ماوراءبحار را که نیروی به نسبت بزرگی از نظامیان و مدیران را تقاضا می‌کند، نگهداری و حمایت کنند و به‌عنوان قدرت دریایی مطرح باشند.

(۵) ویژگی‌های ملی

اگر مردم کشوری با وجود داشتن موقعیت دریایی، علاقمند به دریانوردی و بازرگانی با ملت‌های دیگر نباشند، قدرت بزرگ دریایی ایجاد نمی‌شود. به نظر ماهان، تجارت امن، گسترده و مسالمت‌آمیز، اولین ضرورت برای گسترش قدرت دریایی است.

(۶) خط‌مشی حکومت و رهبران سیاسی

خط‌مشی سیاسی دولت در بهره‌برداری از منابع انسانی و طبیعی، تنها توسط حکومت آینده‌نگر و دارای خط‌مشی اجرایی متهورانه می‌تواند از قوه به فعل درآید.

(۷) موقعیت دریایی

از روزگاران گذشته تا به امروز، دسترسی به دریا از عوامل مهم برای توسعه‌طلبی کشورها بوده است و شرط رسیدن به قدرت جهانی، برخورداری از موقعیت مناسب

دریایی مطرح می‌شده است. کشورهایی که دارای موقعیت دریایی هستند، قادرند بدون هماهنگی با سایر کشورها از طریق آب‌های آزاد با ملت‌های مختلف جهان ارتباط برقرار کنند و از طرفی کالاهای خود را با ارزان‌ترین شکل ممکن با حجم بسیار زیاد، صادر و کالای موردنیاز خود را وارد کنند.

موقعیت دریایی به دو شکل «ساحلی» و «جزیره‌ای» نمود دارد که کامل‌ترین شکل آن، جزیره‌ای می‌باشد، البته ممکن است شکل سومی هم مطرح باشد و آن ترکیبی از ساحلی و جزیره‌ای باشد. اگر کشور دارای موقعیت جزیره‌ای و ترکیبی، از تراکم جمعیت مناسب برخوردار باشد و تنوع احتمالی انسانی باعث تضاد فرهنگ و ... نشود، سد دفاعی محکمی در برابر دشمنان خواهد بود، البته بیشتر جزایر دنیا از موقعیت ممتاز نظامی - دفاعی برخوردار هستند (عزتی، ۱۳۸۲: ۷۸).

گذشت زمان ثابت کرده که اگر ساکنان سرزمین‌های جزیره‌ای، ساحلی و ترکیبی، موقعیت خود را درک نکرده و استفاده لازم را از موقعیت ممتاز خود نبرند، دچار مشکل می‌شوند. کشوری دارای موقعیت جزیره‌ای و نیز دارای جزایر متعدد، از مزایای قابل توجهی برخوردار خواهد بود که برخی از این مزایا عبارتند از:

- (۱) افزایش امنیت مرزهای آبی به دلیل افزایش لایه‌های دفاعی (عزتی، ۱۳۷۲: ۱۵۷)،
- (۲) ایجاد نسبی پدافند غیرعامل برای واحدهای نظامی (کامران، ۱۳۸۲: ۱۳۷)،
- (۳) پشتیبانی از واحدهای نظامی در دریا (کامران، ۱۳۸۲: ۱۳۸)،
- (۴) سهولت در بازرگانی و تجارت و افزایش رونق اقتصادی،
- (۵) استفاده به‌عنوان بندرگاهی برای انواع شناورها برای مبادله کالا، تردد، تعمیر و فعالیت‌های خدماتی،

(۶) ایجاد مبانی و مبادی قدرت دریایی (حسینی، ۱۳۹۱: ۶۱)،

(۷) کمک در کسب سیادت دریایی (ابوترابیان، ۱۳۹۰: ۵۴).

(۷-۱) موقعیت ساحلی

موقعیت ساحلی، حالتی است که هرگاه شکل هندسی مرز تماس با خشکی، محدب باشد و حالت شبه جزیره‌ای پیدا کند، از نظر ژئواستراتژیک نقش تکیه‌گاه پیدا می‌کند، به همین دلیل، منطقه‌ای فعال و قابل نفوذ است. این موقعیت، محل اتصال دو راهبرد برّی و بحری است و همیشه با مناطق نفوذ خارجی منطبق است (عزتی، ۱۳۸۲: ۸۰).

(۷-۲) موقعیت راهبردی

برای اجرای هر راهبرد، نقاط یا مناطق خاصی مورد نیاز است که از موقعیت راهبردی برخوردار باشند. آنچه مسلم است، نقاط راهبردی، نقش ارتباطی منحصر به فردی دارند که تابع راهبرد و فناوری است و به همین دلیل ثابت نیستند و عوامل خاصی که جنبه کمی و یا کیفی دارند، بر روی آنها تأثیر می‌گذارند، از سوی دیگر، ارزش نقاط راهبردی، یکسان نیست؛ زیرا برخی دارای ارزش نظامی، برخی اقتصادی و پاره‌ای شامل هر دو می‌شوند. با توجه به راهبردهای موجود، در حال حاضر چهارده نقطه راهبردی در دنیا وجود دارد و نکته قابل توجه اینکه همیشه نقاط بحرانی دنیا با نقاط راهبردی منطبق هستند و بیشتر ایجاد وضعیت‌ها در اطراف گذرگاه‌های آبی یا نقاط راهبردی در هر زمان (چه صلح و چه جنگ) قابل لمس است، درحالی‌که مناطق راهبردی فقط در زمان جنگ‌های نامحدود کاربرد بیشتری دارند (عزتی، ۱۳۸۲: ۸۱). برخی از مزایای موقعیت راهبردی عبارت است از:

- (۱) ایفای نقش بازدارندگی و قابلیت گسترش بحران از کانون به اطراف (کامران، ۱۳۸۲: ۱۳۵)،
- (۲) مبدأ مناسب عملیاتی علیه دشمن و افزایش بُرد عملیاتی،
- (۳) واپایش آبراه‌ها و خطوط کشتیرانی،
- (۴) جلوگیری از محاصره دریایی خودی و تسهیل در محاصره دریایی دشمن،
- (۵) توسعه اقتصادی کشور و در اختیار گرفتن بازارهای تولید و مصرف منطقه،

(۶) افزایش حاکمیت بر دریا و تسهیل در کسب سیادت دریایی.

۲-۲. راهبرد

تهامی در تعریف راهبرد گفته است:

«راهبرد عبارت است از علم و هنر به کارگیری تمامی مؤلفه‌های قدرت ملی در ابعاد سیاسی، نظامی، اقتصادی، اجتماعی فرهنگی و ملاحظه‌های ژئوپلیتیکی کشور بر حسب ضرورت‌ها در زمان صلح یا جنگ به منظور انجام حداکثر پشتیبانی از سیاست‌های ملی در جهت نیل به اهداف و منافع ملی و افزایش احتمال پیروزی و حفظ نتایج به دست آمده و کاهش احتمال شکست» (تهامی، ۱۳۸۲: ۳۵).

آلفرد چندلر^۱ در مورد راهبرد اعتقاد دارد:

«راهبرد، تعیین هدف‌های اساسی بلندمدت برای یک نهاد (اقتصادی، نظامی و ...) و اتخاذ طرز عمل و تخصیص منابع لازم برای نیل به این هدف‌ها می‌باشد» (Chandler, 1992).

در فرهنگ لغات اصطلاحات نظامی، راهبرد این گونه تعریف شده است:

«راهبرد، هنر و علم به کارگیری منابع در جنگ در راستای تأمین بیشترین حمایت از سیاست ملی در جهت افزایش احتمالی نیل به پیروزی و پیامدهای مطلوب آن می‌باشد» (Dictionary of Military Terms, 1980: 546).

راهبرد می‌تواند به‌عنوان الگوی هدف‌ها، تعقیب این هدف‌ها و سیاست‌های عمده و برنامه‌ریزی برای دستیابی به این هدف‌ها تعریف شود (Grattan, 2002: 10).
راهبرد می‌تواند به‌عنوان علم و هنر استفاده از ابزار نظامی برای دستیابی به هدف‌ها سیاسی تعریف شود (Brodie, 1998).

1. Chandler

راهبرد به فرایندی اطلاق می‌شود که قدرت نظامی را به تأثیر سیاسی تبدیل می‌کند (Kane and Lonsdale, 2012: 10). راهبرد، پلی بین عرصه‌های سیاستگذاری و قدرت نظامی است. راهبرد نه سیاست و نه قدرت نظامی است (Gray, 2001: 27).

۲-۳. جزایر

۲-۳-۱. موقعیت جغرافیایی جزایر

موقعیت جزایر باعث خواهد شد تا یک کشور موقعیت راهبردی پیدا کرده و جزو بازیگران مؤثر منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای به شمار آید. موقعیت طبیعی جزایر ممکن است باعث شود تا کشوری جهت تأمین منافع خود، به نقاط دوردست عزیمت کرده و از آن محل به واپایش آمدوشد دریایی، تحرکات کشورها در ابعاد سیاسی، نظامی و اقتصادی بپردازد. نمونه بارز این مسئله، جزیره دیه‌گو گارسیا^۱ در اقیانوس هند است که آمریکا جهت تأمین منافع خود در حوزه‌های اقیانوس هند، دریای عمان، خلیج فارس، دریای عربی، دریای سرخ و سه تنگه راهبردی هرمز، مالاکا^۲ و باب‌المندب^۳ در آن استقرار دارد (رستمی، ۱۳۹۰: ۴۷).

۲-۳-۲. موقعیت اقتصادی جزایر

جزایر از نظر اقتصادی می‌توانند نقش‌های بسیار ارزنده‌ای داشته باشند. جزایری که دارای مناطق آزاد تجاری هستند یا از منابع سرشار انرژی برخوردارند یا مبدایی برای صادرات و واردات یک کشور محسوب می‌شوند، همچنین جزایری که به‌عنوان مرکزی برای واردات در نظر گرفته می‌شوند و یا انواع کارخانجات تولیدی و صنعتی را در خود جای داده‌اند و یا دارای جاذبه‌های فرهنگی، تاریخی و گردشگری هستند، دارای چنین

---

1. Diego Garcia
2. Malacca
3. Babolmandab

کارکردی می‌باشند. از نظر خدماتی، جزایر قادرند به مرکز تعمیرات و تولید انواع شناور و سوخت‌رسانی در دریا تبدیل شوند (سلمانی، ۱۳۸۵: ۵۱).

۳-۳-۲. موقعیت اجتماعی - فرهنگی جزایر

هر کشوری با داشتن جزایر متعدد در دریا، مشروط به اینکه مسکونی بوده و اهالی آنها مدافع فرهنگ و اجتماع کشور صاحب جزیره باشند، باعث خواهند شد نه تنها تأمینی برای فرهنگ خود ایجاد کرده، بلکه سکوی آغازی برای صدور فرهنگ کشور به سایر مناطق همجوار خود باشند. مردمی آگاه، متخصص و نیمه متخصص، دریانورد و با فرهنگ بومی کشور خود، قادر خواهند بود تا از مرزهای اجتماعی - فرهنگی کشور دفاع کرده و به توسعه و تحکیم بنیان آنها پردازند. نزدیکی این جزایر به کشورهای همسایه، می‌تواند به عنوان خط مقدم تعامل‌ها و تبادل‌های فرهنگ و اجتماعی کشور عمل کرده و بسیاری از ارتباطات را با هزینه‌های کمتری محقق سازد. یکی از تحولات عمده در راهبرد دفاعی کشورها در قرن بیستم و به‌ویژه پس از جنگ جهانی دوم، استفاده جدی از مردم در دفاع از کشور می‌باشد. کشورها با توجه به راهبرد دفاع مردمی، اقدام به تشکیل هسته‌های مردمی نموده و نیروهای شبه‌نظامی را تشکیل داده‌اند؛ اتیوپی، آفریقای جنوبی، آرژانتین، عراق، رژیم اشغالگر قدس و ... از جمله این کشورها هستند (حجازی، ۱۳۸۳: ۶۰). حضور مردم در جزایر می‌تواند کارکردهای دفاعی، بازدارندگی، انتظامی، امنیتی، اطلاعاتی، سیاسی و فرهنگی - اجتماعی را در راستای دستیابی به سیادت دریایی به دنبال داشته باشد.

۳-۳-۴. موقعیت سیاسی جزایر

گسترش مرزهای کشوری توسط جزایر به اعماق دریاها، به معنی تسلط آن کشور بر دریاهاست. همچنین حضور دائم مردم در جزایر به معنی تکمیل دولت سرزمینی

(سرزمین، جمعیت دائم، حکومت، اقتصاد سازمان یافته، شبکه منظم ارتباطی، حاکمیت و شناسایی) و در نتیجه، مشروعیت، مقبولیت و حاکمیت کشور بر جزایر است (میرحیدر، ۱۳۷۱: ۴۰).

۵-۳-۲. موقعیت دفاعی جزایر

ارزش دفاعی جزایر برای کشورها بسیار حیاتی و غیرقابل جایگزینی است؛ به گونه‌ای که تاکنون منازعه‌های زیادی بر سر آنها انجام شده است؛ برای نمونه انگلستان حاضر می‌شود که بر سر جزایر فالکلند^۱ (مالویناس) با آرژانتین وارد جنگی جدی شده و آنجا را به تصرف خود درآورد. روسیه و ژاپن سال‌ها بر سر جزایر کوریل چالش دارند، یمن و اریتره بر سر جزایر حنیش بزرگ و کوچک در دریای سرخ با هم وارد درگیری نظامی شدند، جزیره دیه‌گو گارسیا در اقیانوس هند، توانسته نقش یک کشور را برای آمریکا (و پیش‌تر برای انگلستان) ایفا کند. به طور کلی می‌توان اهمیت جزایر را برای هر کشور در موارد زیر خلاصه کرد:

- (۱) توسعه آب‌های داخلی و سرزمینی و در نتیجه توسعه تمامیت ارضی، حاکمیت ملی، ارتقای سطح امنیت ملی و توسعه میزان بهره‌وری کشور از منابع و ذخایر موجود در سطح، بستر و زیربستر آب،
- (۲) دارا بودن موقعیت ژئواستراتژیکی برای ایفای نقش بازدارندگی راهبردی، توسعه بحران از کانون به اطراف، تسلط بر آبراه‌های بین‌المللی، ایجاد لایه‌های دفاعی و در نتیجه ایجاد قدرت سیاسی و نظامی (لطفیان، ۱۳۸۹: ۸۷)،
- (۳) حضور انسان در آنها به‌عنوان یک معیار و عامل اساسی قدرت ملی کشور و در نتیجه افزایش ضریب دفاعی،

(۴) ایجاد مبانی و افزایش قدرت دریایی در جزایر با اقدام‌های مناسب و سنجیده (رستمی، ۱۳۹۰: ۱۵).

از تحولات عمده در راهبرد دفاعی کشورها در قرن بیستم و به‌ویژه پس از جنگ جهانی دوم، استفاده جدی از مردم در دفاع از کشور می‌باشد. کشورها با توجه به راهبرد دفاع مردمی، اقدام به تشکیل هسته‌های مردمی نموده و نیروهای شبه‌نظامی را تشکیل داده و این شامل کشورهای مختلف (اعم از جهان سوم و کشورهای پیشرفته) می‌باشد که از این دست کشورها، می‌توان به اتیوپی، افریقای جنوبی، آرژانتین، عراق و ... اشاره کرد (حجازی، ۱۳۸۳: ۶۰).

۶-۳-۲. حقوق بین‌الملل جزایر

در ماده ۱۲۱ معاهده (کنوانسیون) حقوق بین‌الملل دریاها و ماده ۱۰ کنوانسیون ۱۹۵۸ ژنو که به جزایر مربوط می‌شود، آمده است:

جزیره، قطعه زمینی است که به صورت طبیعی تشکیل شده و اطراف آن را آب احاطه کرده و در هنگام مد بیرون از آب باشد.

دریای سرزمینی، منطقه نظارت، منطقه انحصاری اقتصادی و فلات قاره جزیره با رعایت مقررات این معاهده تعیین می‌گردد که در مورد سایر قلمروهای خشکی قابل اجرا می‌باشد.

برابر ماده ۱۲۱ معاهده اگر جزایر دارای جمعیت بوده و حیات اقتصادی از خود داشته باشند، شامل بند ۲ این ماده خواهند شد. به منظور روشن شدن این بند، در ادامه به طور خلاصه به مؤلفه‌های آن پرداخته می‌شود:

(۱) آب‌های داخلی: هر جزیره‌ای برای خود دارای خط مبدأ می‌باشد. آب‌های واقع در پشت خط مبدأ به سمت داخل جزیره را آب‌های داخلی می‌نامند که در این آب‌ها کشور صاحب جزیره از حاکمیت و مالکیت مانند خاک خود برخوردار می‌باشد؛ به این

معنی که هیچ کشوری حق وارد شدن به این آب‌ها را ندارد، مگر با اجازه کشور صاحب جزیره و در صورت ورود به این آب‌ها حکم متجاوز را خواهد داشت (ماده ۸).

(۲) آب‌های سرزمینی: هر کشوری اجازه دارد از خط مبدأ به فاصله ۱۲ مایل به سمت دریا را محدوده آب‌های سرزمینی خود اعلام نماید (ماده ۳ و ۴).

در این آب‌ها کشور صاحب جزیره دارای حاکمیت بوده و شناورهای سایر کشورها برابر ترتیباتی تحت عنوان «عبور بی‌ضرر» می‌توانند از این آب‌ها عبور کرده مشروط بر اینکه برای کشور ساحلی تهدید نبوده و مشکلی ایجاد ننماید. عبور تا جایی بی‌ضرر تلقی می‌شود که مخل صلح، نظم یا امنیت دولت ساحلی نباشد.

۴-۲. سیادت دریایی

سیادت و یا حاکمیت بر دریا به معنی «تسلط کامل بر آب‌های موردنظر و اعمال خواسته‌های خود در محدوده‌ای معین» است (دافوس سپاه، ۱۳۹۲: ۲۱). محدوده معین و آب‌های موردنظر توسط راهبرد دریایی کشور مشخص می‌شود و می‌توان گفت که راهبرد دریایی، خط‌مشی تسلط بر دریا را مشخص می‌نماید که شامل محدوده، آب‌ها، بنادر و ... می‌شود و این محدوده و چگونگی تسلط ممکن است در مقاطع مختلف زمانی متغیر باشد و بنا بر شرایط زمانی از نظر ملی، بین‌المللی، شرایط جنگی و ... مشخص شود. کسب سیادت دریایی در هر دو مقطع جنگ و صلح، کاربرد دارد. سیادت دریایی در زمان صلح در جهت تقویت سیاست خارجی کشور و به‌منظور بازدارندگی در مقابل رقیب اعمال می‌شود (ابوتراییان، ۱۳۹۰: ۲۵).

کسب سیادت دریایی به معنای تام و مطلق آن، برای بیشتر کشورها مقدور نمی‌باشد؛ زیرا هر کشوری که بخواهد از این موهبت برخوردار باشد، باید یک برتری مطلق دریایی را نیز در ابعاد مختلف داشته باشد که این میسر نمی‌باشد، از این‌رو کشور مورد نظر به ناچار باید سیادت را در قالب زمان (مقطعی) و مکان (محلّی خاص) اعمال نماید. عوامل

مؤثر در ایجاد و کسب سیادت دریایی، «وضعیت اقتصادی، اعتقادات، صنعت، فرهنگ، سیاست خارجی، موقعیت ژئوپلیتیکی و ...» هستند (حسینی، ۱۳۹۱: ۳۷). برخی از هدف‌هایی که در سیادت دریایی دنبال می‌شود، عبارتند از (فرهنگ‌دوست، ۱۳۸۹: ۱۱):

- (۱) حفظ خطوط مواصلاتی خودی برای تداوم و برقراری خطوط کشتیرانی تجاری،
- (۲) قطع خطوط مواصلاتی دشمن برای جلوگیری از استفاده دشمن از دریا،
- (۳) حفظ مرزهای آبی کشور،
- (۴) حفظ تأسیسات حیاتی در دریا،

روش‌های کسب سیادت دریایی، عبارتند از:

- (۱) تصمیم به انهدام ناوگان دشمن: برای اجرای این روش، باید دو ملاحظه «ابتکار عمل» و «غافلگیری» را در نظر داشت. با توجه به این دو ملاحظه، ضربه زدن به دشمن پیش از تمرکز قوا و هرگونه اقدام از سوی دشمن انجام می‌شود.
- (۲) اعمال محاصره دریایی: محاصره یعنی «انجام مجموع اعمالی توسط یک نیروی دریایی به گونه‌ای که نیروی دریایی رقیب قادر به خروج از بنادر و پناهگاه‌های خود نباشد.» این محاصره به دو شکل اعمال می‌شود:
  - (۲-۱) محاصره دور: که بیشتر جنبه اقتصادی دارد؛ به این معنی که واحدهای تجاری رقیب را در محلی دور از دسترس واحدهای نظامی‌اش، واپایش، بازرسی، توقیف و حتی مجبور به تخلیه بار نموده بدون اینکه واحدهای نظامی کشور رقیب بتوانند وارد عمل شوند (دافوس سپاه، ۱۳۹۲: ۲۳).
  - (۲-۲) محاصره نزدیک: «مجبوس کردن واحدهای نظامی رقیب در بنادر و پناهگاه‌هایشان به منظور بهره‌برداری نظامی و یا به عبارتی قطع خطوط مواصلاتی آنها از بنادر به جزایر و یا منطقه عملیات» (نائینی، ۱۳۹۰: ۲۰).

برای حفظ سیادت بر دریا باید اقدام‌هایی انجام داد تا این سیادت و فرماندهی از دست نرود. این اقدام‌ها عبارتند از:

- (۱) دفع حمله‌های دشمن،
- (۲) آفند به ناوگان تجاری و نظامی دشمن،
- (۳) پدافند از ناوگان تجاری و نظامی خودی،
- (۴) اجرای عملیات آفندی علیه تأسیسات حیاتی دشمن،
- (۵) حفظ خطوط مواصلاتی خودی (دافوس آجا، ۱۳۹۱: ۳).

۳. یافته‌های تحقیق

در پاسخ به پرسش اصلی تحقیق مبنی بر اینکه «آیا جزایر می‌توانند به‌عنوان یکی از عوامل راهبردی قدرت و سیادت دریایی کشورها ایفای نقش نمایند؟» نتایج حاصل از آزمون t تک‌نمونه‌ای در جدول شماره ۴ ارائه شده است.

جدول شماره ۴. نتایج حاصل از آزمون t تک‌نمونه‌ای برای بررسی پرسش اصلی تحقیق

تفاوت میانگین‌ها	سطح معناداری	آماره t	درجه آزادی	انحراف استاندارد	میانگین	تعداد	آماره‌ها / متغیر
۱/۲۵۸	۰/۰۰۰	۲۱/۷۶	۷۸	۰/۵۱	۴/۲۶	۷۹	نقش جزایر در قدرت و سیادت دریایی

نتایج جدول شماره ۴ نشان می‌دهد که با توجه به مقدار آماره t (۲۱/۷۶) و سطح معناداری (کمتر از ۰/۰۰۱)، نتیجه گرفته می‌شود که میانگین نمونه مورد بررسی (۴/۲۶) به طور معناداری بزرگ‌تر از میانگین فرضی و مورد انتظار جامعه (۳) می‌باشد. با توجه به این مطلب می‌توان گفت پاسخ پرسش اصلی مثبت است؛ به عبارتی، از دید نمونه مورد بررسی، جزایر تا حد زیادی می‌توانند به‌عنوان یکی از عوامل راهبردی قدرت و

سیادت دریایی کشورها ایفای نقش نمایند. حال پرسش این است میزان این توانمندی در ایفای نقش راهبردی بیان شده چقدر است. محاسبه‌ها نشان می‌دهد که مقدار درصدی این توانمندی، حدود ۸۱ درصد برآورد شده که میزان بسیار بالایی است. در پاسخ به پرسش فرعی اول مبنی بر اینکه «آیا نقش دفاعی جزایر می‌تواند به‌عنوان یکی از عوامل راهبردی قدرت و سیادت دریایی کشورها مؤثر باشد؟» نتایج حاصل از آزمون t تک‌نمونه‌ای در جدول شماره ۵ ارائه شده است.

جدول شماره ۵. نتایج حاصل از آزمون t تک‌نمونه‌ای برای بررسی پرسش فرعی اول تحقیق

تفاوت میانگین‌ها	سطح معناداری	آماره t	درجه آزادی	انحراف استاندارد	میانگین	تعداد	آماره‌ها متغیر
۱/۴۵۳	۰/۰۰۰	۲۷/۳۵	۷۷	۰/۴۷	۴/۴۵	۷۹	نقش دفاعی جزایر

نتایج جدول شماره ۵ نشان می‌دهد که با توجه به مقدار آماره t (۲۷/۳۵) و سطح معناداری (کمتر از ۰/۰۰۱)، نتیجه گرفته می‌شود که میانگین نمونه مورد بررسی (۴/۴۵) به طور معناداری بزرگ‌تر از میانگین فرضی و مورد انتظار جامعه (۳) می‌باشد. با توجه به این مطلب می‌توان گفت پاسخ پرسش فرعی اول نیز مثبت است؛ به‌عبارتی، از دید نمونه مورد بررسی، نقش دفاعی جزایر تا حد زیادی می‌تواند به‌عنوان یکی از عوامل راهبردی قدرت و سیادت دریایی کشورها مؤثر باشد. مقدار درصدی این قدرت، حدود ۸۶ درصد برآورد شده است که حاکی از توانمندی بسیار زیاد نقش دفاعی جزایر به‌عنوان یکی از عوامل راهبردی قدرت و سیادت دریایی کشورها از دید نمونه مورد بررسی است.

نتایج حاصل از آزمون t تک‌نمونه‌ای برای بررسی پرسش فرعی دوم تحقیق مبنی بر اینکه «آیا نقش سیاسی جزایر می‌تواند به‌عنوان یکی از عوامل راهبردی قدرت و سیادت دریایی کشورها مؤثر باشد؟» در جدول شماره ۶ ارائه شده است.

جدول شماره ۶. نتایج حاصل از آزمون t تک‌نمونه‌ای جهت بررسی پرسش فرعی دوم تحقیق

تفاوت میانگین‌ها	سطح معناداری	آماره t	درجه آزادی	انحراف استاندارد	میانگین	تعداد	آماره‌ها / متغیر
۱/۳۳۵	۰/۰۰۰	۱۵/۹۶	۷۸	۰/۷۴	۴/۳۴	۷۹	نقش سیاسی جزایر

نتایج جدول شماره ۶ نشان می‌دهد که با توجه به مقدار آماره t (۱۵/۹۶) و سطح معناداری (کمتر از ۰/۰۰۱)، نتیجه گرفته می‌شود که میانگین نمونه مورد بررسی (۴/۳۴) به طور معناداری بزرگ‌تر از میانگین فرضی و مورد انتظار جامعه (۳) می‌باشد. با توجه به این مطلب می‌توان گفت پاسخ پرسش فرعی دوم مثبت است؛ به عبارت دیگر، از دید نمونه مورد بررسی، نقش سیاسی جزایر تا حد زیادی می‌تواند به‌عنوان یکی از عوامل راهبردی قدرت و سیادت دریایی کشورها مؤثر باشد.

نتایج حاصل از آزمون t تک‌نمونه‌ای برای بررسی پرسش فرعی سوم تحقیق مبنی بر اینکه «آیا نقش اقتصادی جزایر می‌تواند به‌عنوان یکی از عوامل راهبردی قدرت و سیادت دریایی کشورها مؤثر باشد؟» در جدول شماره ۷ ارائه شده است.

جدول شماره ۷. نتایج حاصل از آزمون t تک‌نمونه‌ای برای بررسی پرسش فرعی سوم تحقیق

تفاوت میانگین‌ها	سطح معناداری	آماره t	درجه آزادی	انحراف استاندارد	میانگین	تعداد	آماره‌ها / متغیر
۱/۱۹۰	۰/۰۰۰	۱۳/۰۶	۷۸	۰/۸۱	۴/۱۹۰	۷۹	نقش اقتصادی جزایر

نتایج جدول شماره ۷ نشان می‌دهد که با توجه به مقدار آماره t (۱۳/۰۶) و سطح معناداری (کمتر از ۰/۰۰۱)، نتیجه گرفته می‌شود که میانگین نمونه مورد بررسی (۴/۱۹۰) به طور معناداری بزرگ‌تر از میانگین فرضی و مورد انتظار جامعه (۳) می‌باشد، در نتیجه می‌توان گفت پاسخ پرسش فرعی سوم مثبت است؛ به عبارتی، از دید نمونه مورد بررسی، نقش اقتصادی جزایر تا حد زیادی می‌تواند به‌عنوان یکی از عوامل راهبردی قدرت و سیادت دریایی کشورها مؤثر باشد. مقدار درصدی این قدرت، حدود ۸۰ درصد برآورد شده است که حاکی از توانمندی بسیار زیاد نقش اقتصادی جزایر به‌عنوان یکی از عوامل راهبردی قدرت و سیادت دریایی کشورها از دید نمونه مورد بررسی است.

در پاسخ به پرسش فرعی چهارم تحقیق مبنی بر اینکه «آیا نقش فرهنگی اجتماعی جزایر می‌تواند به‌عنوان یکی از عوامل راهبردی قدرت و سیادت دریایی کشورها مؤثر باشد؟» نتایج حاصل از آزمون t تک‌نمونه‌ای در جدول شماره ۸ ارائه شده است.

جدول شماره ۸. نتایج حاصل از آزمون t تک‌نمونه‌ای برای بررسی پرسش فرعی چهارم تحقیق

تفاوت میانگین‌ها	سطح معناداری	آماره t	درجه آزادی	انحراف استاندارد	میانگین	تعداد	آماره‌ها متغیر
۰/۸۴۹	۰/۰۰۰	۹/۳۰	۷۸	۰/۸۱	۳/۸۵	۷۹	نقش فرهنگی اجتماعی جزایر

نتایج جدول شماره ۸ نشان می‌دهد که با توجه به مقدار آماره t (۹/۳۰) و سطح معناداری (کمتر از ۰/۰۰۱)، نتیجه گرفته می‌شود که میانگین نمونه مورد بررسی (۳/۸۵) به طور معناداری بزرگ‌تر از میانگین فرضی و مورد انتظار جامعه (۳) می‌باشد. با توجه به این مطلب می‌توان گفت پاسخ پرسش فرعی چهارم نیز مثبت است؛ به عبارتی، از دید نمونه مورد بررسی، نقش فرهنگی اجتماعی جزایر تا حد زیادی می‌تواند به‌عنوان یکی از عوامل راهبردی قدرت و سیادت دریایی کشورها مؤثر باشد. با توجه به

محاسبه‌های انجام شده مقدار درصدی این قدرت، حدود ۷۱ درصد برآورد شده است که نشان‌دهنده توانمندی زیاد نقش فرهنگی اجتماعی جزایر به‌عنوان یکی از عوامل راهبردی قدرت و سیادت دریایی کشورها از دید نمونه مورد بررسی است.

در پاسخ به پرسش فرعی پنجم تحقیق مبنی بر اینکه «آیا نقش حقوقی جزایر می‌تواند به‌عنوان یکی از عوامل راهبردی قدرت و سیادت دریایی کشورها مؤثر باشد؟» نتایج حاصل از آزمون t تک‌نمونه‌ای در جدول شماره ۹ ارائه شده است.

جدول شماره ۹. نتایج حاصل از آزمون t تک‌نمونه‌ای جهت بررسی سوال فرعی پنجم تحقیق

تفاوت میانگین‌ها	سطح معناداری	آماره t	درجه آزادی	انحراف استاندارد	میانگین	تعداد	آماره‌ها متغیر
۱/۳۴۸	۰.۰۰۰	۱۵/۳۹	۷۸	۰/۷۸	۴/۳۵	۷۹	نقش حقوقی جزایر

نتایج جدول شماره ۹ نشان می‌دهد که با توجه به مقدار آماره t (۱۵/۳۹) و سطح معناداری (کمتر از ۰/۰۰۱)، نتیجه گرفته می‌شود که میانگین نمونه مورد بررسی (۴/۳۵) به طور معناداری بزرگ‌تر از میانگین فرضی و مورد انتظار جامعه (۳) می‌باشد. با توجه به این مطلب می‌توان گفت پاسخ پرسش فرعی پنجم مثبت است؛ به عبارت دیگر، از دید نمونه مورد بررسی، نقش حقوقی جزایر تا حد زیادی می‌تواند به‌عنوان یکی از عوامل راهبردی قدرت و سیادت دریایی کشورها مؤثر باشد. مقدار درصدی این قدرت، حدود ۸۴ درصد برآورد شده که حاکی از توانمندی بسیار زیاد نقش حقوقی جزایر به‌عنوان یکی از عوامل راهبردی قدرت و سیادت دریایی کشورها از دید نمونه مورد بررسی است.

۴. نتیجه‌گیری

۴-۱. جمع‌بندی

با توجه به مبانی نظری و تحلیل آماری در مورد نقش راهبردی جزایر در قدرت و سیادت دریایی، مؤلفه‌های تأثیرگذار زیر تبیین شده‌اند:

(۱) مؤلفه دفاعی

- (۱-۱) افزایش امنیت ملی کشورهای دارای جزیره به دلیل عمق یافتن مناطق پدافندی و ایجاد تأخیر در تجاوزهای احتمالی و تهدیدهای آینده.
- (۱-۲) دارا بودن موقعیت دفاعی و ژئواستراتژیکی برای ایفای نقش بازدارندگی راهبردی،
- (۱-۳) وجود خطوط دفاعی چندلایه در جلوی مرزهای دریایی یک کشور، با هدف افزایش عمق دفاعی کشور،
- (۱-۴) افزایش قدرت دریایی با ایجاد پایگاه‌های دریایی در جزایر به منظور انهدام ناوگان رزمی دشمن،
- (۱-۵) تسلط و واپایش کشورها بر آبراه‌های راهبردی با استفاده از جزایر موجود،
- (۱-۶) جزایر به عنوان یک پناهگاه دفاع غیرعامل برای انواع شناورها به شمار می‌روند و شناورها با نزدیک شدن به سواحل این جزایر، دشمن را در کشف و شناسایی خود با مشکل مواجه می‌نمایند.

(۲) مؤلفه اقتصادی

ایجاد منطقه آزاد تجاری و کارخانجات کشتی سازی و تعمیر آنها، ایجاد اسکله و بندرگاه‌های تجاری، صادراتی و وارداتی، سهولت در امر توسعه کشتیرانی و تجارت و بازرگانی، انجام خدمات شناوری برای کشتی‌های در حال عبور، تشویق به سرمایه‌گذاری توسط سایر کشورها، وجود مبدأ مناسبی برای صادرات و واردات، می‌تواند جزایر را به محل تعیین‌کننده منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای اقتصادی تبدیل نماید تا حداقل، نبض اقتصادی منطقه در اختیار کشور مالک جزایر باشد.

(۳) مؤلفه فرهنگی-اجتماعی

حضور انسان در جزایر به عنوان معیار و عامل اساسی قدرت ملی کشور محسوب می‌شود. مسکونی بودن و تراکم مناسب آن، فعال و متخصص بودن مردم، ضریب دفاعی

جزایر را بالا خواهد برد. جزایر این قابلیت را دارند که با جمعیتی ماهر و با فرهنگ به‌عنوان خط مقدم فرهنگی کشور در برابر نفوذ فرهنگ سایر کشورها عمل نماید و ضمن جذب گردشگر، دانش‌آموز، دانشجو و کارآموز به‌عنوان پایگاهی فرهنگی عمل نماید.

(۴) مؤلفه سیاسی

جزایر می‌توانند باعث تکمیل دولت سرزمینی، افزایش حاکمیت و مشروعیت دولت صاحب جزایر بر دریا شود و از طرفی ارتباط مؤثرتری با سایر کشورها برقرار کرده و حتی در زمان لزوم می‌تواند اراده خود را بر آنها تحمیل نماید.

(۵) مؤلفه حقوقی

(۵-۱) توسعه آب‌های داخلی و سرزمینی و در نتیجه توسعه تمامیت ارضی، حاکمیت ملی و توسعه میزان بهره‌وری کشور از منابع و ذخایر موجود در سطح، بستر و زیربستر آب و برخورداری از مزایای آب‌های داخلی، سرزمینی و منطقه نظارت.
(۵-۲) حضور مردم در جزایر باعث می‌شود تا دشمن برای تهاجم به آن با مخالفت قوانین بین‌المللی بشردوستانه مواجه شود و در صورت بمباران به‌عنوان جنایتکار جنگی شناخته شود. تمامی مؤلفه‌های بالا و زیرمجموعه‌های آنها از مؤلفه‌ها و عوامل راهبردی قدرت و سیادت دریایی می‌باشند که در صورت استفاده صحیح و به جا از آنها، جزایر می‌توانند به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های راهبردی قدرت و سیادت دریایی ایفای نقش نمایند.

۲-۴. پیشنهادها

(۱) دفاعی

به‌منظور ایجاد خطوط دفاعی چندلایه، پدافند در عمق، افزایش تسلط و واپایش کشور بر آبراه‌های راهبردی و در نهایت، ایفای نقش بازدارندگی راهبردی، نیروی نظامی در جزایر مستقر شوند.

(۲) اقتصادی

به منظور در دست گرفتن نبض اقتصادی منطقه پیشنهاد می‌شود، منطقه آزاد تجاری، کارخانجات کشتی‌سازی و تعمیرات آنها، ایجاد اسکله و بندرگاه‌های تجاری و همچنین اجرای خدمات دریایی شناوری برای سهولت در امر توسعه کشتیرانی در جزایر ایجاد شود.

(۳) فرهنگی - اجتماعی

به منظور تکمیل قدرت ملی، ایجاد خطوط مقدم فرهنگی اجتماعی و افزایش ضریب دفاعی و ایجاد مانع در برابر نفوذ فرهنگی سایر کشورها، مردم متخصص، فعال و همگرا با حکومت مرکزی در جزایر استقرار یابند.

(۴) سیاسی

به منظور افزایش حاکمیت، افزایش حاکمیت و مشروعیت دولت صاحب جزایر بر دریا و برقراری ارتباط مؤثر با سایر کشورها، مردم مستقر در جزایر به شرکت در فعالیت‌های سیاسی همگرا با حکومت مرکزی ترغیب شوند. همچنین موضوع خرید جزایر از سوی ج.ا. ایران در دریاهای آزاد می‌تواند مورد بررسی قرار گیرد.

(۵) حقوقی

به منظور توسعه آب‌های داخلی و سرزمینی، توسعه تمامیت ارضی، حاکمیت ملی و برخورداری از مزایای آب‌های داخلی و سرزمینی و همچنین برخورداری از تبعات مثبت قوانین بین‌المللی بشردوستانه، جزایر مسکونی شوند.

فهرست منابع

۱. منابع فارسی

۱. ابوترابیان، عباس (۱۳۹۰)، *قدرت دریایی*، چالوس، دانشکده شناوری ندسا.
۲. حسینی، اسفندیار (۱۳۹۱)، *قدرت دریایی*، چالوس، دانشکده شناوری ندسا.
۳. حجازی، سیدمحمد (۱۳۸۳)، *بسیج و امنیت ملی*، تهران، دافوس سپاه پاسداران.
۴. دافوس سپاه (۱۳۹۲)، *تاکتیک‌های جنگ دریایی*، تهران، دافوس سپاه پاسداران.
۵. رستمی، علی‌اکبر (۱۳۹۰)، *نقش بنادر و جزایر در قدرت ملی*، تهران، مرکز مطالعات دفاعی ندسا.
۶. سلمانی، عباسعلی (۱۳۸۵)، *نقش مسکونی کردن جزایر در دفاع از آنها*، رساله دکتری، تهران، دانشگاه عالی دفاع ملی، دانشکده دفاع.
۷. شریفی طرازکوهی، حسین (۱۳۷۵)، *حقوق جنگ*، تهران، دانشگاه امام حسین (ع).
۸. عزتی، عزت‌ا... (۱۳۷۲)، *جغرافیای نظامی ایران*، تهران، امیرکبیر.
۹. عزتی، عزت‌ا... (۱۳۸۲)، *ژئوپلیتیک*، تهران، سمت.
۱۰. فرهنگ دوست، بهمن (۱۳۸۹)، *عملیات مشترک دریایی*، تهران، دافوس سپاه پاسداران.
۱۱. قوام، عبدالعلی (۱۳۷۰)، *اصول سیاست خارجی و سیاست بین‌الملل*، تهران، سمت.
۱۲. کامران، حسن (۱۳۸۲)، *جغرافیای نظامی جزایر*، تهران، انجمن جغرافیایی ایران.
۱۳. کاظمی، سیدعلی اصغر (۱۳۶۸)، *ابعاد حاکمیت ایران در خلیج فارس*، تهران، وزارت خارجه.
۱۴. کاظمی، سیدعلی اصغر (۱۳۷۸)، *روابط بین‌الملل در تئوری و در عمل*، تهران، نشر قومس.
۱۵. لطفیان، سعیده (۱۳۸۹)، *استراتژی*، تهران، دافوس سپاه پاسداران.
۱۶. میرحیدر، دره (۱۳۷۱)، *مبانی جغرافیای سیاسی*، تهران، سمت.
۱۷. نایینی، عبدا... (۱۳۹۰)، *استراتژی دریایی*، تهران، دافوس سپاه پاسداران.
۱۸. نظامی‌پور، قدیر (۱۳۸۸)، *نحوه جذب، سازماندهی و به‌کارگیری نیروهای مردمی در ایران و جهان*، تهران، سپاه پاسداران.
۱۹. وزارت امورخارجه (۱۳۷۷)، *کنوانسیون سوم حقوق دریاها*، ترجمه وزارت خارجه، تهران، وزارت امور خارجه.

۲. منابع انگلیسی

1. Brodie, Bernard (1998), *Strategy as an Art and a Science*, available at: www.nwc.navy.mil/press/review/1998/winter/art3-w98.htm.

2. Chandler, Alfred (1992), *Strategy and Structure*, Cambridge, MIT Press.
3. *Dictionary of Military Terms* (1980), New York, Wilson Co.
4. Dikshit, R. D. (1982), *Political Geography: A contemporary perspective*, New York, McGraw-Hill.
5. Grattan, Robert (2002), *The Strategy Process*, New York, Palgrave, Macmillan.
6. Gray, Colin (2001), Deterrence and Nature of Strategy, IN Colin Gray, *Deterrence in the 21st Century*, London, IISS.
7. Kane, Thomas and David Lonsdale (2012), *Understanding Contemporary Strategy*, London and New York, Routledge